

87. Esztergom, Kossuth Lajos utca 60.,
Rác templom

(Komárom-Esztergom megye) Kö

2001. augusztus 29-től október 15-ig az esztergomi Balassa Bálint Múzeum ásatást végzett. A kutatást az elbontott (18. századi alapokon álló) épület É-ről második utcai helyiségében kezdtük meg, majd itt bővítettük a feltárást egy 8,5×9 m-es felületen (1. szelvény és bővítményei). Másik, 3,1×2,9 m-es szelvényünket az épület udvari szárnya végében nyitottuk. Az ásatás hozzávetőleges költsége összességében mintegy 300 000 Ft volt.

A Kossuth L. utca 60. telke a középkorban a johanniták kolostora és ispotálya része volt. A johanniták a 13. század elején már megtelepedtek Esztergomban és a török foglalásig működtek. Kutatásunk során – a már korábbi feltárással meghatározott – kolostorhoz tartozó középkori épületrészeket tártunk fel. A középkori jelenségek már 50 cm mélyen jelentkeztek, és több mint 3 m-re mélyültek. A már 1982-ben a telek távolabbi részein és a templomban dr. Horváth István által megtalált kolostor É-i kőfalára itt téglalapozású, téglafalú, téglapadlós helyiség fűződött, melynek ÉK-i sarkában megújított kandalló maradványai kerültek elő. A terem hozzávetőleges méretei 8,2×7,5 m. Ennek Ny-i falát kiszedve és a helyiséget magasabb helyen beszűkítve kőfalú, téglapadlós, L-alakú, folyosószerű épületrészt alakítottak ki, melynek Ny-i oldalán egy – jelen tudásunk szerint – hypocaustum téglakőfalú kemencéjét építették, mely mellett – egyelőre ismeretlen rendeltetésű – fával bélelt négyszögletes gödröt ástak. Az előbb említett terem ÉNy-i sarkánál egy téglafalú, kőboltozatos helyiség létesült, mely túlélte az átépítést. A feltárt objektumokból értékelhető mennyiségű leletanyag került elő: másodlagos helyzetű faragott kövek, vaseszközök, ép öntőtégelyek, kályhacsempe-, üvegpohártöredékek. Az edénytöredékek közül kiemelkedő egy nagyméretű osztrák fazék. A leletanyag az esztergomi Balassi Bálint Múzeumba került. A 2. szelvényben egy nagyméretű legújabb kori meszes gödör részletére bukkantunk, amely alatt 3 m után is még középkori réteget találtunk.

Szelvényeinket november 7-én – az előkerült épületmaradványok legjobb végleges vagy átmeneti védelmét nyújtó módon – visszatemettük. A fölénk tervezendő új épületben esetlegesen felhasználható falmaradványok, bemutatatható részletek bármikor újra kiáshatók.

Konzulens: Horváth István. Munkatárs: Boldizsár Péter.

LÁZÁR SAROLTA

88. Esztergom, Zsidód, Árpád-kori falu
(MRT 5. k. 8/30. lh.)

(Komárom-Esztergom megye) Á

A 2001. évi feltárást a Magyar Mezőgazdasági Múzeumért Alapítvány anyagi támogatásával végeztük. A tá-

mogatás összege: 300 000 Ft. A feltárást a Magyar Mezőgazdasági Múzeum végezte.

Ebben az évben a Kenyérmezői-patak Esztergom felőli jobb oldalán, az egykori falu területén dolgoztunk, ahol 200 m² felületet volt lehetőségünk megkutatni.

Az 1., 2. árokban egy földbe mélyített Árpád-kori veremházat tártunk fel teljes épségben megmaradt kőkemencéjével. A 3., 4. árokban egy felszíni, kör alakú, kövekkel kirakott és tapasztott tűzhelyet találtunk, amelyhez letaposott felszín is tartozott. Az 5. szelvényben egy U-alakú, kövekkel kirakott és tapasztott tűzhelyet találtunk. Az 5., 6., 7., 8. szelvényekben egy másik, földbe mélyített házat bontottunk ki, amelynek gödrét másodlagosan is felhasználták. A ház kemencéjének a helyén később egy tüzelőgödört alakítottak ki, amelyben öt erősen átégett égési réteget figyelhetünk meg egymás felett. A tüzelőgödört úgy alakították ki, hogy a ház gödrét agyagos földdel töltötték fel, amely a ház egykori kemencéje felé lejtett. Itt a kemence helyén kialakított tüzelőgödör egyik oldalát a ház gödre képezte, a másik oldalát a kemence szétszedett kövei. A legelső égési réteg 20 cm-re volt a ház padlója felett. Az egymás felett kialakított égési felületekkel a gödör egyre szélesedett, majd túlterjedt a ház ÉK-i sarkának gödrén. Az erős tüzelések a ház falát is átégették. A többszörösen átégett gödör a helyi vaskohászat maradványa lehetett. A gödör közelében két sekély pörkölőgödört is találtunk, amelyből az egyiket később hamuval töltötték fel.

Idei ásatásunk legértékesebb része a tüzelőgödört megelőző Árpád-kori ház feltárása volt, amely nem várt eredményeket hozott napvilágra. Az itt tett megfigyelések és felismerések a teljes újdonság erejével hatnak a hazai falukutatásban. A ház kemencéjével szemben a ház falába vájt kürtőlyukat találtunk, amely a ház belseje felé lejtve 1 m hosszan haladt a föld mélyében, majd a felszínre ért. A kürtő nyomát az 1., 2. árokban feltárt házban is megfigyeltük, szintén a kemencével szemközti falon.

A hazai kutatásban a zsidódi 2001/2. ház az első épségben feltárt kürtőlyukkal ellátott veremház, amely a ház szellőzését, s ez által a füsttelenítését is szolgálhatta, s amelyen keresztül a beáramló friss levegő egyben a kemence tüzeit is táplálta.

A feltárást részt vett Torma Andrea archeobotanikus.

MOLNÁR ERZSÉBET

89. Érd határa

(MRT 13/1. k. 9/4, 15, 16, 17, 18. lh.)

(Pest megye) U, B, LT, Ró, Á, Kö

A Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából 2001 tavaszán terepbejárást végeztünk az épülő M6-os autópálya új nyomvonalán Érd és Százhalombatta területén. Százhalombattán a felszíni leletek alapján az új út nem érint régészeti lelőhelyet.

Érden D-ről É felé haladva először átmegy a 9/16-os lelőhelyen, a *Benta-patak D-i partján*. Itt bronzkori telep (urnasíros kultúra), római kori villagazdaság (1–3. század) és Árpád-kori telep (13. század) található. A területen szántás van, jól láthatók voltak a cserepek. Az épülő út teljes szélességében a lelőhelyen megy át.

A következő lelőhely a *Benta-patak ÉK-i partján* a 9/4, és 15-ös telep, ahol a domboldal K-i és É-i részén neolit és bronzkori (urnasíros kultúra) telep található. A domb közepén és Ny-i felén római kori, legalább egy kőépülettel rendelkező villagazdaság figyelhető meg. A domboldal É-i felén feltűnik egy-két középkori cserép is. A topográfiában külön jelzett 4-es és 15-ös lelőhely nem különíthető el egyértelműen. A területen szántás van, jól láthatók voltak a cserepek. Az épülő út teljes szélességében a lelőhelyen megy át.

Az előző lelőhelytől kb. 500 m-re É-ra egy kis foltban kelta, kora római cserepeket, és néhány Árpád-kori kerámiát találtunk a szántásban. A topográfiában nem jelzett lelőhely. Tanyaszerű kistelepülés lehetett.

A Sulák-patak partján lévő *Akasztó-dombon*, az építendő út Ny-i szélén több korszakból származó telepet és germán-avar temetőt jelez a topográfia. Itt a 9/17-es lelőhely bronzkori és kelta-római telep (a temető ma már nem azonosítható, személtlerakó hely van rajta). A 9/18-as lelőhely az előző folytatásaként kelta és középkori telep. A területen tavasszal elég magas vetés, ősszel tarló illetve szántás volt. Az út tengelye a lelőhely ÉNy-i szélét érinti.

A Duna menti síkságon fut a római limesút a campanai limestábornál Érden keresztül a Százhalombattai tábor (Matrica) irányába. Nyomvonala bizonytalan, a jelenlegi terepbejáráson nem sikerült megtalálni.

A terepbejáráson részt vett Repiszky Tamás régész, Mali Antal restaurátor.

OTTOMÁNYI KATALIN

90. Fajsz határa

(Bács-Kiskun megye) U

2001. március 26-án a Tübingeni Egyetem Ős- és Kora középkori Tanszéke, az MTA Régészeti Intézete, valamint a Viski Károly Múzeum részvételével közös munka kezdődött Baja és Fajsz térségében, melynek célja néhány kőkori lelőhely jobb megismerése volt.

A *Gara-domb* lelőhelyet a német geofizikus kollégák archaeomágneses módszerrel végigvizsgálták. Mi régészek ezalatt a geofizikusok által felállított 5×5 m-es rendszerben minden egyes leletet felszedtünk. Sümegi Pál és szegedi egyetemista segítői a következő héten fúrásokat végeztek a lelőhelyen. Az eredmény legalább 200×200 m-es intenzív horizontális telep, amelynek van egy kisebb terjedelmű korai vonaldíszes fázisa, a lelőhely zömét azonban a kései vonaldíszes hosszúházak alkotják (30 m-es hossz), amelyek fölött és a körülöttük lévő gödrök fölött igen sok és változatos leletanyagot gyűjtöttünk.

Kb. 500 m-re a lelőhelytől fekszik a *Kovács-halmon* egy tell-település. Intenzív terepbejárásaink és a Sümegi Pál által végzett fúrások alapján a következő megállapításokat tehetjük: a halom a középső neolitikum idején keletkezett. Leletanyagát főként Sopot-Vinča leletek alkotják, de nem zárható ki, hogy a 180 cm-es rétegsor alsó rétegei korai Vinča fázisba keltezhetőek. Égett házak, tűzhelyek sora látszott a fúrások során. A leletanyag igen gazdag. A domb alján legalább 4 m mély mesterséges árok húzódik, amelyből csak folyóvízben élő csiga maradványai kerültek elő.

A két lelőhely külön-külön is rendkívüli jelentőségű. A Gara-dombi fiatalabb vonaldíszes, illetve a Kovács-halmi Vinča B2 korú fázisok egykorúak. Emellett valószínű, hogy mindkét lelőhely a korai vonaldíszes, illetve a Vinča A időszakban keletkezett, ezek szintén egykorúnak tekinthetők. Hangsúlyozni kell, hogy egy balkáni típusú tell-település szomszédságában egy vele egykorú, közép-európai típusú telepről van szó. A kőeszköz-anyag és az alföldi import-leletek tanúsága szerint a Dunántúlt a Körösök vidékével és Északkelet-Magyarország területével egyaránt összekapcsoló vidéken fekszik a két lelőhely, elhelyezkedésük talán a dunai átkeléssel is kapcsolatba hozható. Mindezek mellett, ha bebizonyosodik a tell alsó rétegének korai Vinča-keltezése, Magyarország legkorábbi tell-településéről van szó.

A leletanyag a kalocsai Viski Károly Múzeumba került. A költségeket a német fél viselte.

BÁNFFY ESZTER

91. Fábiansebestyén, Pusztatemplom

(Csongrád megye) Kk

A község határának Ny-i részén, a Kórógy-ér D-i partján levő lelőhelyen folytattuk a középkori templom 2000-ben megkezdett feltárását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által biztosított Nemzeti Örökség Program keretében. Ennek során teljesen feltártuk a szentély É-i oldalához szorosan csatlakozó sír építmény maradványait. Egy 3,5 m hosszú, 2,65 m széles belső terű helyiségről van szó, melynek hossz tengelye ÉK–DNy-i irányú, párhuzamos a templom hossz tengelyével. A legmagasabban a DNy-i oldal maradt meg, a járszinttől számítva 1,29 m magasan. (Jellemző téglaméret 30,5×14,5×6,5 cm).

A legjobban az ÉK-i sarok pusztult el, amelynek belső oldalát az alapozásig kiszedték. Jelentős különbség figyelhető meg ugyanis a fal kialakításának technikája között. A DK-i oldalt szinte kizárólag ép téglából rakták, a DNy-iban szép számban előfordulnak félbetörött darabok is. Az ÉNy-i és az ÉK-i fal technikája ettől jelentősen eltér. Ép téglákat csak a fal belső oldalán használtak, egy téglasor szélességben. A fennmaradó részt az alapozási akna faláig téglatornélékkel zsúfolt habarccsal úsztatták be. Ennek a két falnak a belső oldalán lévő téglákat kevés kivételtől eltekintve kiszedték a 20. század első felében, amikor a lelőhelyet építőanyag